

BOLYKY ORSOLYA – SÁRIK ESZTER – SOLT ÁGNES*

A gyermekotthonokban és az iskolákban elkövetett közfeladatot ellátó személy elleni erőszak okainak és szociológiai hátterének vizsgálata

Absztrakt

Az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kapnak a gyermekotthonokban és iskolákban tapasztalható, a gyermekek oktatását, felügyeletét, nevelését ellátó szakemberek (tanárok, gyermekfelügyelők, nevelők, iskolaőrök stb.) elleni bántalmazások. Kutatásunk célul tűzte a konfliktushelyzeteknek, valamint az elkövetők és a sértettek jellemzőinek tipizálását, valamint a gyermekvédelmi bentlakásos intézmények közötti különbségek feltérképezését. Aktavizsgálat módszerével 83 olyan, 2022–2023. években jogerősen lezárult, közfeladatot ellátó személy elleni erőszak deliktum bűnügyi iratait dolgoztuk fel, amelyben a gyermek- vagy fiatalkorú elkövető gyermek- vagy lakásotthonban, javítóintézetben, illetve iskolában valósította meg a bűncselekményt. Összesen 103 elkövető 121 elkövetése került a mintába. A kirajzolódó képből világosan látszik, hogy az elkövetőket a halmozottan hátrányos helyzet és a rendkívül rossz mentálhigiéniai állapot jellemzi.

Kulcsszavak: gyermekotthon, iskola, fiatalkorúak, bántalmazás, közfeladatot ellátó személy

Abstract

Investigating the causes and sociological background of violence against person entrusted with public functions in children's homes and schools

In recent years, abuse against professionals involved in the education, supervision and upbringing of children (teachers, childminders, educators, school security guards, etc.) in children's homes and schools has received increasing attention. Our research aimed to typify conflict situations, the characteristics of perpetrators and victims, and to map the differences between residential child protection institutions. Using the file review method, we processed 83 criminal records of violent crimes against public officials that were legally concluded in 2022-23, in

* Dr. Bolyky Orsolya PhD, osztályvezető-helyettes, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0002-2485-7020; dr. Sáriker Eszter PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0003-0729-7719; dr. Solt Ágnes PhD, tudományos főmunkatárs, OKRI, ORCID: 0000-0002-0918-4964.

which the child or juvenile perpetrator committed the crime in a children's or residential home, correctional institution, or school. A total of 121 offenses by 103 perpetrators were included in the sample. The picture that emerges clearly shows that the perpetrators are characterized by a cumulatively disadvantaged situation and extremely poor mental hygiene.

Keywords: *foster home, school, juveniles, abuse, person entrusted with public functions*

Bevezetés

Az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kapnak a gyermekotthonokban és iskolákban tapasztalható nevelő-, illetve tanárbántalmazások. Az abúzusok elkövetői a gyermekotthonban lakó gyermekek, az iskolákban pedig a diákok. Az elkövetői kör sok esetben egybeesik, mert az iskolai atrocitások jelentős része olyan diákok részéről történik, akik állami gondoskodásban – gyermekotthonban, lakásotthonban vagy nevelőszülőknél – nevelkednek. A gyermekek részéről megnyilvánuló agresszió számos formában jelentkezhet, beleértve a verbális sértéseket, fenyegetéseket, fizikai támadásokat és időnként a szándékos károkozást is. A gyermekekkel foglalkozó, velük közvetlen kapcsolatban álló szakemberek sokszor tehetetlennek érzik magukat a konfliktusok kezelését, illetve a támadások elhárítását illetően, ami hosszú távon kiégéshez és mentális problémákhoz vezethet. A pedagógusok bántalmazása nemcsak az ő és az iskolában tanuló gyermekek biztonságérzetét és munkakörülményeit rontja, hanem aláássa a tanítási folyamatot, a tanár-diák viszonyt és végső soron a gyermekek lelki fejlődését is, megakadályozza az iskola és a tanulás mint érték iránti elköteleződés kialakulását, valamint az intézmények működésére is negatív hatást gyakorol.

Egyre többet hallunk az iskolákban a tanárok elleni verbális – és gyakran fizikai – agresszióról a speciális nevelési igényű gyermekekkel kapcsolatban. Kutatásunk során kiemelt figyelmet fordítottunk annak a problémakörnek a vizsgálatára, mely szerint nagyobb kockázatot jelentenek-e a tanárok és a diáktársak, illetve gyermekotthonban a lakótársak és a nevelők felé azok a gyermekek, akik mentális problémákkal, magatartászavarokkal, tanulási nehézségekkel küzdenek, illetőleg akiknél ADHD-t diagnosztizáltak. Kérdésként merült fel, hogy az érzelmi és impulzuskontroll hiánya vagy alacsony foka valóban nagyobb eséllyel vezethet-e erőszakos viselkedéshez.

Vizsgálatunk célja az volt, hogy bemutassa a magyarországi gyermekotthonokban dolgozó nevelők és az iskolákban a tanárok mint közfeladatot ellátó személyek elleni atrocitásokat, feltárja a bántalmazás mögött húzódó körülményeket, különös tekintettel a gyermekek mentális állapotára és viselkedési problémáira, valamint javaslatokat tegyen a megelőzési és intervenciósi lehetőségekre.

Elméleti háttér

Az intézményekben a gyermekekkel foglalkozó felnőttek felé irányuló erőszak nem tekinthető új, a szakirodalom által ismeretlen jelenségnek: külföldön és hazánkban is több tanulmány igyekezett feltárni a problémakört. *Mihály Illdikó* (2008) számos külföldi kutatást idéz, amelyek már az 1980-as évektől kezdve számolnak be a diákok részéről megnyilvánuló, tanárok elleni erőszakos fellépésről.

A tanárbántalmazás jelenségét mutatja be az a felmérés is, amely Nagy-Britanniában készült 1996–2000 között. A statisztikai adatok szerint összesen 59 000 olyan cselekményt regisztráltak, amely pedagógus személye ellen irányult. (MIHÁLY, 2008) A korábbi általános jellemzők megváltoztak: a nemek aránya kiegyenlítettebbé vált, a különbség az agresszió formájában volt csak tetten érhető – a lányok részéről a verbális, a fiúk részéről a fizikai és verbális agresszió volt a jellemző. Nem volt különbség abban, hogy falusi vagy városi iskoláról van-e szó, illetve hogy hány tanuló jár az adott osztályba. A bántalmazó gyermekek viszont egyre fiatalabb korosztályból kerültek ki: míg korábban a serdülőkhoz – azaz a 12-13 év felettiekhez – volt kapcsolható leginkább a tanárbántalmazás, addig a '90-es évektől kezdve egyre gyakoribb lett a 10-12 éves gyerekek, sőt a 8-10 évesek érintettsége is. Az azonban biztosan kijelenthető, hogy a jelenség világszerte a '90-es évek második felétől vált feltűnően gyakorivá.

Az Egyesült Királyságban 2023-ban készült egy országos mérés, amely szerint a diákok által a tanárok ellen megvalósított abúzusok (verbális és fizikai támadások, megalázás stb.) egyre gyakoribbá váltak a lekérdezést megelőző 12 hónap során (az adatok 2022. június 1 – 2023. június 1. közötti időszakra vonatkoztak). A tanárok 37 százaléka szenvedett el a diákoktól származó fizikai erőszakot, 19 százalékukat fenyegették meg ezzel, és 58 százalékuk verbális erőszak áldozata lett. A következményeket tekintve a megkérdezett tanárok arról számoltak be, hogy a diákkal szemben leginkább akkor volt valamilyen szankció, ha az iskola vezetésének jelentették az esetet. A rendőrségre mindössze 9 százalékuk esetében tettek bejelentést, mert az iskola vezetősége szerint a tett nem volt annyira súlyos, amely rendőrségi beavatkozást, büntetőjogi követke-

ményeket igényelt volna. A kutatások a pedagógusok ellen irányuló erőszak lehetséges magyarázataként kiemelték a „rossz”, elhanyagoló családi hátteret – ami általában is megfigyelhető a gyermek- és fiatalok elkövetőknél –, azonban újdonságnak számított a túlzott és válogatás nélküli médiafogyasztás, a motivációhiány, a tanórák alatti unalom, illetve a pszichomotoros impulzivitás is.¹ A tanárok elleni erőszak gyakoribbá válása okának – a 2023-as felmérés szerint – a Covid-időszak korlátozásait követően a diákoknál kialakult gyenge szociális képességek tekinthetők. Valamint a váratlan támadások elleni fellépésre vonatkozó eljárások, módszerek kidolgozásának és a mediációs beszélgetések hatékonyságának hiánya is szerepet játszhatott az ügyek gyakori előfordulásában. (NASUWT, 2023)

A gyermekotthonokban és iskolákban dolgozó szakemberek elleni bántalmazás lehet verbális (pl. sértegetés, fenyegetés), fizikai (pl. ütés, lökés), de gyakran nyilvánul meg tárgyak szándékos rongálásában, garázda, másokban félelmet keltő viselkedésformákban is; azonban megvalósulási formájától függetlenül hatalmas kihívást jelent a szociális és oktatási rendszerek számára. A pedagógusok felelőssége ugyanis nem csupán az ismeretek átadásában – a tanításban – merül ki, hanem hozzátartozik a gyermekek testi és lelki épségéért, egészségéért való felelősség is. Ebbe a körbe tartozik a gyengébb gyermekek védelme az erősebbektől érkező fizikai vagy pszichikai támadásoktól. Amennyiben a pedagógus tekintélyén, elfogadottságán csorba esik, ezzel nemcsak saját maga és a méltósága kerül veszélybe, hanem a bántalmazónál gyengébb gyermekek is kiszolgáltatottá válnak az abúzusnak és nem találnak védelmet az iskolában vagy a gyermekotthonokban. A pedagógusok elleni agresszió tehát egyaránt hátráltatja az intézmények működését, veszélyezteti az ott dolgozó szakemberek mentális egészségét és a bent élő gyermekek fejlődését.

A felmérésekből azonban az is kiderült, hogy a tanárok és a diákok másként élik meg a bántalmazásokat, bármely fél részéről is történik. Egy magyar vizsgálat szerint (HAJDU – SÁSKA, 2009) például a diákok a tanárokat agresszívebb-

¹ A magyarországi vizsgálatok között egy ellenpéldával is találkozunk, nevezetesen egy, a veszprémi általános iskolák körében végzett kutatásban, ahol a pedagógusok 55,7 százaléka nyilatkozott úgy, hogy soha semmilyen bántalmazás sem érte őket a pályafutásuk alatt. Fizikai bántalmazás 2,7 százalékukat érte, míg verbális abúzusról 39,8 százalékuk számolt be. Érdekes, hogy a fizikai bántalmazás esetében 4,1, a verbális bántalmazás esetében 4,7 százaléka a „nem tudom” választ adta. Ebben a vizsgálatban nem találtak szignifikáns különbséget az iskolai agresszió tekintetében az iskolák között, sem létszám, sem az egyházi és nem egyházi fenntartású iskolák tekintetében. Nem észleltek durva szegregációt vagy etnikai színezett agressziót sem, bár a kutatók hozzátették, hogy Veszprémben a cigány népesség aránya elenyésző (1% körüli). Lásd erről ALBERT et al., 2011: 39.

nek találják a diákokhoz képest, míg a tanárok ezt pont fordítva látják. A tanárok elleni erőszak esetében torzító tényező lehet az is, hogy a diákok ezzel kapcsolatban túlozhatnak, hogy magukat „vagányabbnak” állítsák be, míg a tanárok bagatellizálhatják a dolgot, hiszen sokan szégyenként élik meg a bántalmazást (HAJDU – SÁSKA, 2009: 28–49). A hivatkozott vizsgálat szerint a megkérdezett tanárok 23,2 százaléka szenvedett el verbális agressziót (kiabálás, cáromkodás), 12 százalékuk megszegényítést és 1,9 százalékuk fizikai bántalmazást. A képzési formák tekintetében megállapították, hogy a gimnáziumokban fordult elő a legkevesebb bántalmazás tanár és diák között, a szakközépiskolákban gyakrabban, de a legtöbbször a szakiskolákban tanítók és tanulók számoltak be bármilyen bántalmazásról.

Érdemes bizonyos fajta distinkciót tenni az iskolákban és a gyermekotthonokban történő erőszakos magatartások okai között. Az *iskolákban* előforduló tanár-diák konfliktusok háttérében gyakran megjelenik, hogy a tanár egy bizonyos célt akar megvalósítani, de ennek a diák ellenáll (ennek háttérében a szocializációs hiányosságokon túl a gyermek testi és lelki állapota, az osztályban elfoglalt pozíciója, az osztályközösség értékrendje stb. állhat). Befolyásolja a bántalmazás előfordulását a gyermek életkora (serdülőkorban gyakoribb), illetőleg a diák viszonyulása az iskola és az egyes pedagógus értékrendjéhez (azonosul-e velük, kényszer hatására felel-e meg, kritikusan viszonyul-e, vagy ellenáll-e). A diákok részéről megnyilvánuló agresszió mögött – mint már említettük – sokféle probléma állhat, de kiválthatja azt valamilyen negatív iskolai élmény is: rivalizálási és teljesítménykényszer, félelmek, diszkriminálás stb. (SZEKSZÁRDINÉ, 1993: 97–99)

A *gyermekvédelmi intézmények* szükségszerűen más feladatokat látnak el, hiszen a legfőbb funkciójuk a család helyettesítése. A gyermek- és lakásotthonokban nevelők, gyógypedagógusok, pszichológusok látják el a bent élő gyermekek felügyeletét, egyszersmind azonban az ilyen intézményekben dolgozó felnőtteknek – képzettségüknek megfelelően – korrekciós-terápiás és gondozó-nevelő szerepben is helyt kell állniuk. Szakmai feladataik mellett személyiségükkel is hatással vannak az itt élő gyermekekre, családtagok híján mintát is nyújtanak számukra. A családjukból kiemelt, traumatikus élményeken keresztülment gyermekek nevelőkhöz, felügyelőkhöz fűződő érzelmi kapcsolata kiemelt figyelmet és felelősséget jelent. Oda-vissza ható folyamatról van szó és kölcsönös kötődés alakulhat ki a gyermek és az őt ellátó, nevelő felnőttek között, amely hosszú távon is jelentős hatást gyakorolhat a gyermek gondolkodására és viselkedésére (ZSUBRITS, 2011: 56). A gyermekotthonokban nevelkedő gyermekek számára különösen fontos a nevelőkkel (felügyelővel) való hosz-

szabb távú kapcsolat, mert ezáltal alakul ki a szorosabb érzelmi viszony, amely biztonságot jelent(het) számára. A nevelők (felügyelők) gyakori cserélődése súlyosíthatja a gyermekben már eleve fennálló bizonytalanságot (ZSUBRITS, 2011: 59). Az összezárttság, a sok együtt töltött idő magával hozza a konfliktusok megjelenését is. Az összeütközések formája és intenzitása, rendezésének módja függ az abban résztvevők intellektusától, pillanatnyi idegállapotától, szocializációjától, a többi jelenlévő hozzáállásától, valamint a konkrét konfliktus okától, súlyosságától.

Mindehhez társulhatnak az egyéni pszichológiai rizikófaktorok, mint az alacsony IQ, az indulatkezelési nehézségek, az empátiás készség és a frusztrációs tolerancia alacsony szintje, amelyek szintén erősen determinálják az erőszakos viselkedés megjelenését.

Kockázati tényezők

A nevelők és tanárok elleni abúzusok háttérében számos kockázati tényező húzódik meg, amelyek növelhetik az agresszív viselkedés előfordulásának esélyét. A családjukból kiemelt gyermekek egyértelműen bántalmazó családból érkeznek a gyermekvédelmi ellátórendszerbe. A családon belüli erőszak legtöbb esetben éveken át húzódó, aktív fizikai agresszió formájában van jelen az életükben. A családban a konfliktus „megoldásának” eszköze tipikusan a violens viselkedés a családtagok között, amely sokszor alkohol és/vagy gyógyszer visszaélészerű használatával együtt jelentkezik.

Általánosságban elmondható, hogy ezekben a családokban a testi bántalmazások mellett (vagy akár anélkül) a súlyos fizikai és lelki elhanyagolás is jelen van. Az elhanyagolás során a szülők nem gondoskodnak megfelelően a gyermekeik táplálásáról, öltöztetéséről, higiénias szükségleteik kielégítéséről, a gyermekek iskolalátogatását és iskolai előmenetelét nem ellenőrzik és sokszor csak látszólag működnek együtt az oktatási intézményekkel. A családjukban nevelkedő elkövetők egy részének környezete is hasonlóan alakul, ugyanakkor vannak olyanok is, akiket a velük együtt élő családtagok képtelenek kezelni, a családtagok a gyermek agresszív, félelemkeltő viselkedéséről számolnak be, és ez az agresszió jelenik meg az iskolában is a tanárokkal és diáktársakkal szemben.

Ráadásul a családban megjelenő hátrányok az iskolai létüket és „besorolásukat” is jelentősen befolyásolják: az alacsony iskolázottságú, sokszor kriminális, nehéz szocioökonomiai helyzetű családból származó gyermek bekerül az oktatási rendszerbe, számos akadályba ütközik a már eleve meglévő lemaradásai miatt. Tipikus példája ennek a nyelvi készségek korlátozottsága, amely miatt az iskolá-

ban a pedagógusok által használt köznyelv és a tankönyv nyelvezete érthetetlen számára; illetőleg problémát jelenthet az is, hogy ezek a fiatalok jellemzően nincsenek tisztában a társadalmi normákkal, az általános kulturális szabályokkal, ezért rossz magaviseletűvé válnak, ami miatt kirekesztik, megbüntetik őket. Fontos megemlíteni esetükben a digitális kultúra, a digitális eszközök ismeretének hiányát is, amely szintén a diszkriminációjukhoz vezethet. (JASKÓNÉ, 2020)

A gyermeket körülvevő otthoni környezet hátrányai mellett a másik legfontosabb kockázati tényező a gyermekek mentális állapota, mentális jellemzői. Tipikusan magatartászavar, tanulási nehézségek (legtöbbször ADHD-diagnózis²), valamint az értelmi akadályozottság fordul elő a vizsgált korosztályban és körben. Egy Veszprém vármegyei iskolákban végzett felmérés (ALBERT et al., 2011) szerint a középiskolák közül a szakiskolákban volt a leggyakoribb a tanárok és diákok közötti agresszió. Általában itt tanulnak tovább a gyengébb képességű, rosszabb tanulmányi eredményt elérő diákok. Bár a kutatás során nem mértek IQ-szintet és nem végeztek a diákok körében pszichológiai teszteket, feltételezhető, hogy a szakiskolákban tanuló, az általános iskolából közvetlenül oda érkező fiatalok között magasabb számban fordulnak elő magatartási és tanulási zavarokkal küzdő gyermekek, amely magyarázhatja az iskolai bántalmazás gyakoribb előfordulását.

Az érzelmi megértés, a mentalizációs képesség alacsony szintje már óvodás korban megjelenik, már kétéves korban tetten érhető e képesség gyengesége. Hangsúlyozni kell, hogy nemcsak az egyéni képességszint, hanem a család hatásai – például a nevelési stílus – is közrejátszanak, vagy akár magyarázzák a későbbi problémás viselkedést. Ha az egyéni és a családi diszfunkciók együttesen jelen vannak, a problémás viselkedés esélye lényegesen megnő. (REINHARDT – KÖKÖNYEI, 2009: 186) A bántalmazott és fenyegetettségben élő embereknel kialakul az ún. abúzus séma, amely szerint másokban eleve a bántalmazó, megalázó szándékot feltételezi, ellenséget lát benne, így a viselkedése is ellenséges lesz. Az ilyen gyermekekre a reaktív agressziós forma jellemző. (KÖRMENDI – PATAKY, 2011: 52)

Korábbi kutatások rámutattak arra is, hogy a tanulási zavarral küzdő gyermekeknél gyakoribb az agresszív, bomlasztó viselkedésforma, szociális készségeik gyengébbek, serdülőkorban több alkalmazkodási nehézséget mutatnak. (REINHARDT – KÖKÖNYEI, 2009: 188) Amennyiben nem ismerik fel és nem kezelik az emocionális és/vagy tanulási nehézségeket, ördögi kör indulhat el a gyermeknél: folyamatos kudarcok a tanulmányokban és a társas kapcsolatokban, kiközö-

² *Attention Deficit Hyperactivity Disorder* – figyelemhiányos hiperaktivitás zavar.

sítés és megbélyegzés, magányosság, szorongás, depresszió, ennek következményeként akár agresszív, illetve antiszociális viselkedés, iskolakerülés, devianciák jelenhetnek meg. Az alapp probléma tehát sokszor valamilyen részképességzavar, amelynek elhanyagolása magatartászavarokhoz vezet, mindez pedig egymást erősítve a gyermek szociális helyzetét, hangulatát, önértékelését rontja tovább, és deviáns irányba sodorhatja. (REINHARDT – KÖKÖNYEI, 2009: 189)

A hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekekkel és családokkal kapcsolatos statisztikai adatok

Az alábbiakban áttekintjük, hogyan alakult az elmúlt évtizedben azon kiskorúak száma a társadalomban, akik a gyermekvédelem nézőpontjából veszélyeztetettnek, illetőleg hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek minősülnek; illetőleg hányan vannak azok, akiket elhanyagolás vagy bántalmazás miatt tart számon a gyámhatóság.

A veszélyeztetett kiskorúak közül a hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűek számát 2013 óta a gyámhivataloktól származó adatokból tudjuk. 2013–2015-ben a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma a duplája volt a hátrányos helyzetűekének (78-79 ezer hátrányos helyzetű és 140-150 ezer halmozottan hátrányos helyzetű kiskorú), 2020-ra ez az arány kiegyenlítődtött és csökkenő tendenciát mutat. 2023-ban mindkét csoportba kb. 81 ezer fő tartozik. Családokra vetítve, az elmúlt 2-3 évben csökkent az olyan családok száma, amelyekben hátrányos helyzetű és halmozottan hátrányos helyzetű kiskorú személyek is élnek.

1. számú táblázat: Hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek száma családonként

Év	Családok száma, amelyekben hátrányos helyzetű gyermekek élnek	Családok száma, amelyekben halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek élnek
2014	40 160	63 966
2015	39 997	58 023
2016	49 581	53 538
2017	51 558	49 570
2018	49 702	44 547
2019	49 279	41 212
2020	44 764	38 451
2021	47 451	39 888
2022	40 056	33 554
2023	38 621	31 879

Forrás: KSH³

³ https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0056.html

Az EU, az OECD és az UNICEF jelentései a gyermekszegénység mérésénél többféle szempontot vesznek figyelembe. Egyrészt az anyagi jólét dimenzióját, másrészt az oktatás, az egészségügy és az életmódkockázat aspektusait. A KSH mérése a társadalmi kirekesztődés tekintetében három dimenzióra koncentrál; a relatív jövedelmi szegénységre, a súlyos anyagi deprivációra és a munkaszegénységre (munkaintenzitásra). Ennek tartalma a következő: az egy főre jutó jövedelem kevesebb, mint az ország medián jövedelmének 60 százaléka; 9 felsorolt elem közül legalább négyet nem tudnak megfizetni (pl. kétnaponta hús/fehérje rendszeres fogyasztása, évi egyhetes nyaralás, tévé, mosógép stb.); 18-59 éves családtagok az előző egy évben ötödannyi időn át sem dolgoztak, mint amennyit teljes munkaidőben lehetett volna. Ezek alapján a magyar lakosság egy részét – 2014-ben 32,6; 2017-ben 19,8; 2021-ben 12 százalékát – súlyos anyagi és szociális depriváció érintette.⁴ Bár itt egy csökkenő tendenciát láthatunk, a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek családjainál nem látható ilyen fokú csökkenés.

Az elhanyagolt és bántalmazott gyermekek száma 2010 óta mutat egyfajta csökkenést, azonban a 2020. évhez képest 2022-re emelkedést láthatunk.

2. számú táblázat: Veszélyeztetett gyermekek száma⁵

	2010	2012	2014	2017	2020	2022
Bántalmazás	9 368	6 828	7 494	6 542	7 355	8 220
ebből: fizikai	3 187	2 233	2 927	3 235	3 499	3 946
lelki	5798	4 285	4 113	2 687	3 078	3 552
szexuális	383	310	454	620	778	722
Elhanyagolás	20 891	23 922	29 671	20 875	18 596	20 103
Összesen	30 259	30 750	37 165	27 417	25 951	28 323

A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő gyermekek száma az elmúlt években stagnálást mutat, évente 23 000 fő körüli létszámuk. Ebből a legtöbben a 6-13 éves korosztályhoz tartoznak (9000 fő körüli), a 14-17 évesek valamivel kevesebben vannak a rendszerben (6400 fő körül). A csecsemők (0-2 évesek) 2600-2700 fő körül kerülnek szakellátásba, míg a kisgyermekek (3-5 évesek) száma 2800 fő körül mozog évente. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy 2010 óta megduplázódott a szakellátásban részesülő gyermekek aránya az azonos életkorú lakosságban. (GYURKÓ, 2024: 48)

⁴ Katonáné Pehr Erika prezentációja a Tűzcsiholó Alapítvány konferenciáján tartott előadásából (*Tegyük együtt a gyermekekért!* konferencia, Magnet Közösségi Ház, Budapest, 2024. március 25.).

⁵ Katonáné Pehr Erika prezentációja alapján.

Az elhelyezésüket illetően a mai rendszerben főként a családban nevelkedést kell elősegíteni, így a védelemben vétel intézkedés a leggyakoribb formája a gyámhatósági ügyeknek (28-29 ezer fő/év).⁶ Amennyiben a gyermek kiemelése szükséges, akkor elsődlegesen nevelőszülőnél kell őket elhelyezni. Ennek megfelelően jelenleg a szakellátásban lévő gyermekek 70 százaléka nevelőszülőnél nevelkedik (jelenleg kb. 15-16 ezer fő). A gyermekotthonokban élők létszáma az elmúlt években 7000 fő körül mozgott.⁷

Büntetőjogi vonatkozások: A pedagógusok bántalmazása közfeladatot ellátó személy elleni erőszaknak minősül

A pedagógusok elleni bántalmazás nemcsak társadalmi, hanem jogi szempontból is kiemelt figyelmet igényel, mivel a tanárok és más, a gyermekekkel foglalkozó szakemberek (pl. a gyermekotthonokban dolgozó nevelők és felügyelők) közfeladatot ellátó személyeknek minősülnek. Ennek megfelelően a velük szemben elkövetett erőszakos cselekmények súlyosabb jogi megítélés alá esnek. A magyar Büntető Törvénykönyv szerint a pedagógusok, a gyermekvédelmi szakellátásban dolgozó gyermekfelügyelők, nevelők, valamint az iskolaőrök közfeladatot ellátó személynek minősülnek.⁸ A Btk. 311. §-a alapján közfeladatot ellátó személy elleni erőszakot követ el az, aki a Btk. értelmében közfeladatot ellátó személynek minősülő személyt jogszerű eljárásában erőszakkal vagy fenyegetéssel akadályoz, kényszerít, illetve eljárása alatt vagy amiatt bántalmaz.

A jogszabály célja a közfeladatot ellátó személyek – mint például tanárok, nevelők – védelme, akik munkájukkal közvetlenül hozzájárulnak a társadalmi rend fenntartásához és a közérdek érvényesítéséhez. A pedagógusok kiemelt védelmének egyik indoka, hogy munkájuk során gyakran kerülnek konfliktusos helyzetekbe, ahol fizikai és pszichikai erőszakkal lehetnek kitéve. A speciális passzív alanyra tekintettel az ilyen cselekmények szigorúbb büntetési tételket vonhatnak maguk után.

⁶ https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0059.html

⁷ https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0017.html

⁸ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) 459. § (1) bekezdés i), j) és p) pontja utal a vonatkozó jogszabályokra, amelyek meghatározzák az ebbe a körbe tartozó foglalkozásokat [a nemzeti köznevelésről szóló 2011. CXCV. törvény 62. § (1) bekezdés; a szakképzésről szóló 2019. évi LXXX. törvény; a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. CCIV. törvény; a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény; a Rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény].

Elkövetési magatartások⁹

Az elkövetési magatartás lehet a közfeladatot ellátó személy *akadályozása feladata ellátásában*: ez minden olyan aktív magatartást jelent, amely gátolja a feladatvégzés menetét, megszakítja vagy megghiúsítja a feladat elvégzését. Megnyilvánulhat a mozgás, cselekvés korlátozásában. A bírói gyakorlat szerint a hivatalos személy felszólításával szembeni engedetlenség, a passzív ellenállás nem jelent akadályozást.¹⁰ Feltételezésünk szerint ez az értelmezés kiterjeszthető a közfeladatot ellátó személyekre is, amelynek értelmében a pedagógus felszólításának nem engedelmeskedő diák nem követ el bűncselekményt.

A *kényszerítés* történhet valaminek az elhatározására, valaminek az elhagyására, vagy tevékenység elvégzésére. Lényeg, hogy a passzív alany – jelen esetben a közfeladatot ellátó személy – olyan tevékenységet kénytelen végezni, amely az elkövető akaratának felel meg. Itt is érvényesül a hivatalos személy esetében, hogy az engedelmesség megtagadása nem értékelhető kényszerítésnek, ezt analóg módon alkalmazhatjuk a közfeladatot ellátó személy vonatkozásában is.

A közfeladatot ellátó személy elleni *erőszak* megvalósulhat tetteleges bántalmazás formájában is. Ilyenkor testi sértés okozását, a testen történő egyéb fájdalomkózt, vagy becsületsértési célú érintést is ideértünk. Az ezeken kívüli fizikai ráhatás akadályozásnak értékelendő. A támadás jellemzően személy ellen irányul, de dolog elleni erőszakkal is elkövethető, ha az erőszak a dologról közvetlenül áttevődik a személyre. Előfordulhat, hogy az erőszak más személyre irányul, amely valamilyen feladat elvégzésének kényszerét jelenti a közfeladatot ellátó személy számára.

Az elkövetés ideje

A bűncselekmény a közfeladatot ellátó személy ellen a jogszabályban előírt közfeladat ellátása során és azzal összefüggésben követhető el. Elkövethető akkor is, ha már megszűnt a közfeladatot ellátó személyi minőség (pl. a tanár nyugdíjas lett), de a bántalmazás a még e minőségében végzett feladatával összefüggésben történik.

A bűncselekmény alanya, minősített esetei

A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmény elkövetője bárki lehet. Kiemelendő, hogy a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények között ez

⁹ SINKU, 2014: 501.

¹⁰ BJD 2793.3933.

is szerepel, tehát a büntethetőségi korhatár itt a 12. életév (feltéve természetesen, hogy az alannyá válás speciális követelményeinek megfelel). A minősített esetek közül számunkra a csoportos elkövetés tekinthető relevánsnak, mivel a fiatalok elkövetőkre általánosságban is jellemző a társas elkövetés. Csoportosan akkor követik el a bűncselekményt, ha az elkövetésben legalább három személy részt vesz. A személyek számára beleértendő az olyan személy is, aki nem büntethető (esetünkben a gyermekkorú személyek részvétele merül fel).

A pedagógus közfeladatot ellátó személynek minősítésével kapcsolatos átmeneti bizonytalan szabályozás

A pedagógusok közfeladatot ellátó személynek minősítése 2024. január 1. napjáig nem volt kérdéses.¹¹ Eddig az időpontig, ha például egy középiskolai tanárt a diákja bántalmazott a tanórán, akkor a diák ezzel megvalósította a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekményt. 2024. január 1-jén azonban módosult a köznevelési törvény a pedagógusok jogállásával kapcsolatban, nevezetesen úgy, hogy ettől kezdve nem tartoztak a közfeladatot ellátó személyek körébe. Ez a változás a büntetőjogi vonatkozásokra is kihatott, hiszen a tanárokat, nevelőket, gyermekfelügyelőket, fejlesztőpedagógusokat stb. nem illette fokozott büntetőjogi védelem. Ez az időszak 2024. május 10-ig tartott, amikortól kezdve a jogalkotó rendezte ezt a problémát és a pedagógusok ismét közfeladatot ellátó személynek minősülnek.¹²

A Belügyminisztérium akkori tájékoztatása szerint¹³ a köznevelési törvény átmeneti megváltoztatása nem befolyásolta a pedagógusok közfeladatot ellátó személyként történő minősítését, így a büntetőjogi védelmük sem változott. Hangsúlyozták, hogy a köznevelési törvény a pedagógusoknak ezt a speciális minőségét a gyermekekkel, tanulókkal összefüggő tevékenységére korlátozta. Tehát nem az adott munkahely teszi a dolgozóit közfeladatot ellátó személlyé, hanem a közfeladat végzése – jelen esetben a gyermekek nevelése és oktatása – alapján minősül ennek. Így a tanár ellen a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmény is csak a nevelő-oktató feladat végzése során vagy azzal összefüggésben követhető el.

¹¹ A köznevelésről szóló 2011. évi CX. törvény 66. § (2) bekezdése

¹² „A felmerülő esetleges jogalkalmazási nehézségek megelőzése, a folyamatos és egységes joggyakorlat biztosítása érdekében a jogalkotó 2024. május 11-től hatályosan úgy módosította a köznevelési törvényt, hogy a pedagógusok és a nevelést és oktatást segítő munkakört betöltők közfeladatot ellátó személy minőségéről szóló rendelkezés újra szó szerint szerepel a köznevelési törvény szabályai között.” http://os.mti.hu/hirek/186078/a_belugyminiszterium_kozlemenye

¹³ Uo.

Ez az átmeneti időszak, amikor a pedagógusok jogállása megváltozott, több dogmatikai és etikai problémát is felvetett. Bár a Belügyminisztérium álláspontja értelmében az átmeneti időszakban is megillette a fokozott büntetőjogi védelem a pedagógusokat, a Btk. időbeli hatályának szabályát feltehetően nem írta felül a miniszteri indokolás. Bár nem tudjuk, hogy hány ilyen bűncselekmény valósult meg az átmeneti időszakban, elvi szinten is elgondolkodtató a jogbizonytalanság, illetve a Btk. általános szabályai érvényesülésének kérdései.

Statisztikai adatok¹⁴

A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmény elkövetéseinek száma az elmúlt 5 évben stagnált, csak 2022-ben volt egy kiugrás.

3. számú táblázat: A gyermek- és fiatalkorúak által elkövetett közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmények alakulása 2021–2023 között

	2021	2022	2023
Gyermekkorú	3	10	16
Fiatalkorú	73	117	98
fiú	59	77	74
lány	14	40	24
ebből 12–13 éves	3	10	14

Forrás: ENYÜBS

4. számú táblázat: A gyermek- és fiatalkorú elkövetők kutatásunk szempontjából releváns tartózkodási helyei

	2021	2022	2023
Gyermekvédelmi szakellátás bentlakásos intézményei	1189	1286	1278
Gyermekek/családok átmeneti otthona	142	155	92
Javítóintézet	126	69	101
Büntetés-végrehajtási intézet	5	26	14
Hajléktalan	5	8	15
Csellengő ¹⁵	63	40	57
Összes gyermekkorú és fiatalkorú bűnelkövető	7538	7837	8652

Forrás: ENYÜBS

¹⁴ Forrás: KSH adatbázis https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0017.html; https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0013.html; illetve ENYÜBS adatbázis.

¹⁵ Csellengő: a lakó- és gondozási helyüket elhagyó keresett, illetve körözött gyermek- és fiatalkorú személyek. <https://ugyesszeg.hu/wp-content/uploads/2022/08/agyerm2.pdf>

A hajléktalanok és csellengők között nem volt gyermekkorú. Egyértelműen látszik, hogy a bűnelkövető fiatalok közül azok, akik nem a családjukkal vagy kollégiumban/diakotthonban élnek, a legtöbben gyermekotthonokban/lakásotthonokban nevelkedtek. Ha csak az állami gondoskodásban élőket nézzük, elmondható, hogy az összes gyermek- és fiatalkorú elkövetőnek 2021–2022-ben a 17-18 százaléka, 2023-ban a 16 százaléka tartozik ebbe a körbe. Viszonylag magas a javítóintézetben tartózkodók száma is, azaz ők a fogva tartásuk alatt követtek el újabb bűncselekményt.

Az elkövető és a sértett kapcsolata

Az alábbi táblázatban a kutatásunk szempontjából releváns gyermek- és lakásotthonokra, illetve az iskolákra jellemző viszonyokat tüntetjük fel.

5. számú táblázat: Az elkövető és a sértett kapcsolata

Az elkövető a sértettnek...			
	2021	2022	2023
intézeti neveltje, felügyeltje	20	34	28
neveltje, diákja, hallgatója	82	125	131

Forrás: ENYÜBS

Feltehetően akkor, amikor az elkövető a sértett neveltje, diákja, hallgatója, a tanárbántalmazásokról lehet szó, míg a táblázat első sorában lévő viszonyrendszernél nagy valószínűséggel a gyermek- és lakásotthonokban elkövetett közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmény történt, bár vagyoni elleni bűncselekmények előfordulása sem kizárt.

Az empirikus vizsgálat eredményei

A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekményeknél a 18 év alattiak által elkövetett jogerős elítéléssel illetve megszüntetéssel végződő ügyeket kívántuk megvizsgálni, amelyek közül azok voltak relevánsak a vizsgált téma szempontjából, amelyeknek elkövetési helye az iskola vagy a gyermekotthon. Ezért első lépésként az ENYÜBS-adatbázisból kértünk le adatokat az elkövetések számosságára vonatkozóan úgy, hogy csak a vizsgált helyszíneken történt bűntetti eseteket kapjuk meg.¹⁶ Az általunk vizsgált ügyek két év időtartamot öleltek fel. A vizsgált két évben a szűkített feltételek mentén 2022-ben és 2023-ban az

¹⁶ Az összes elkövetési helyszín közül a következőket kértük le: nevelőintézet, nevelőotthon, általános iskola, középfokú oktatási intézmény, oktatási intézmény öltözője.

ENYÜBS adatai szerint összesen 92 elkövetés történt, amelyek közül 2022-ben 62, 2023-ban 59 büntetőügy zárult le.

A bűnügyi iratokban 103 elkövető szerepelt. Az aktafeldolgozás során előre kidolgozott kérdőív és kódok alapján rögzítettük az adatokat. A kérdések részben az elkövetőre, részben az áldozatra, részben az eset sajátosságaira és szocio-ökonómiai háttérváltozókra irányultak.

A kutatás tervezésekor a következő kérdésekre reméltünk választ kapni:

- Kik az elkövető gyerekek (jellegzetességek, típusosságok)?
- Kik a sérelmet elszenvedett személyek (nevelők, tanárok, jellegzetességek, típusosságok)?
- Melyek a visszatérően előforduló konfliktusok?
- Hogyan (milyen cselekménnyel) követik el a gyermekek és fiatalok az agressziót?
- Vannak-e (és ha igen, milyen mértékű) különbségek az eltérő gazdasági fejlettségű régiók iskolái, valamint a szegregált és integrált oktatási intézmények között?
- Vannak-e (és ha igen, milyen mértékű) különbségek a „sima” és a speciális gyermekotthonok között?

A kérdőívben összesen 46 kérdést elemeztünk és összesítettünk. Emellett minden esetben rövid tartalmi összefoglalókat készítettünk szintén előre meghatározott szempontok szerint, amelyekről azt sejtettük, hogy az esetleges, számok mögött felsejlő mélyebb összefüggéseket mutathatják meg, és alkalmasak lesznek az adatok kvalitatív elemzésére is, mellyel kiegészíthetjük a kvantitatív módszer eredményeit. Végül ezt a kvantitatív elemzést az adatok szűkössége miatt nem használtuk fel, helyette azonban neves és tapasztalt szakemberekkel folytattunk kerekasztal-beszélgetést, amely így a kutatás kvalitatív vázát pótolta.

Az adatrögzítést követően az adatelemzést elvégeztük, ennek összegzését mutatjuk be ebben az alfejezetben.

A büntetőügyek időtartama és a büntetékiszabási gyakorlat

Bár a kutatás célja a szociológiai háttértényezők vizsgálata, röviden szólunk a büntetőeljárások időbeni alakulásáról és az ítélkezési gyakorlatról.

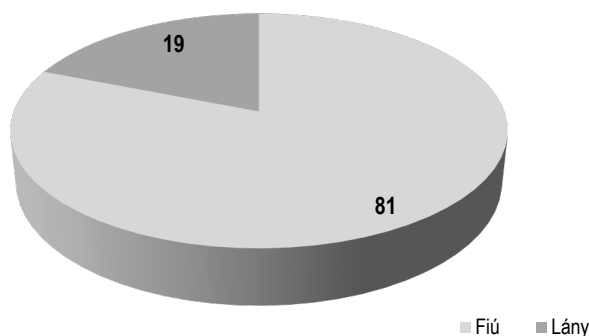
Az ügyek fele 13 hónapon, nagyjából egy éven belül fejeződött be. Az eljárások fele 13-44 hónapig tartott, a leghosszabb ügy 3 és fél éven keresztül zajlott. Jellemzően az eljárás egy és két év közötti időtartamon keresztül folyt.

A büntetőeljárások 24 százalékban végződtek megszüntetéssel, 25 százalékban büntetőhatározat született, 36 százalék végződött feltételes ügyészi felfüggesztéssel (8%) vagy próbára bocsátással (28%). Az ügyeknek mindössze 3 százalékában szabott ki a bíróság végrehajtandó szabadságvesztés-büntetést. Érdeemes felhívni a figyelmet arra, hogy a vizsgált esetek 22 százalékában állt fent büntethetőséget kizáró ok, ami majd' mindig az életkor volt. A 12 éves kor alattiak elleni feljelentésekről azonban alább még ejtünk szót. Ezekben az esetekben a gyermekekkel foglalkozó felnőtt korú személy tett rendőrségi feljelentést, jellemzően mindössze 8-10 éves gyermek ellen. Feltételezésünk szerint ezekben az esetekben érdemes megvizsgálni, kik és miért döntöttek a rendőrségi bejelentés megtétele mellett. Nyilvánvaló az ügyben való tájékozatlanság, hiszen ezekben az ügyekben feltételezhetjük, hogy a sérelmet elszenvedett bejelentő nincs tudatában annak, hogy bűncselekmény elkövetésével nem vádolható 12. életévét be nem töltött gyermekkorú személy.

Az elkövetők egyéni jellemzői

Az elkövetők négyötöde férfi, illetve kamasz fiú (1. ábra). A lányok és fiúk által történt elkövetéseket összevetve különös eltérés vagy csoportos jellemző sem a konfliktusok fajtáit, sem az elkövetések mikéntjét tekintve nem figyelhető meg, pusztán az elkövető fiatalok nemi hovatartozásának megoszlása egyenlőtlen.

1. számú ábra: Az elkövetők nemek szerinti megoszlása (%)

Az elkövetők egyötöde 12 év alatti gyermek. A terheltek 69 százaléka, több mint kétharmad része 14-17 év közötti fiatalkorú volt.

A 12. életévét be nem töltött gyermekek aránya 16,5 százalék volt a mintában. Mindebből az látszik, hogy a be- és feljelentések alig kevesebb mint ötöde feljelentés elutasításával végződött, mivel az elkövető gyermekkorú volt. Kizárólag

azokat az eseteket elemezve, amelyekben nem büntethető gyermekek követték el a cselekményt, az látszik, hogy a sértettek, vagyis a feljelentők egyike sem gyermek- vagy lakásotthonban dolgozik, és nem képzett szociális munkás vagy a problémás, nehéz sorsú gyerekekkel foglalkozó képzett szakember. Az esetek mindig az iskolákban történtek, a gyermekfelügyelő vagy iskolaőr, esetenként pedagógus volt az, aki a bejelentést megtette. A gyerekekre jellemző, hogy magatartásuk rendszeresen problémás volt, pszichés betegségek és egyéb mentális nehézségek álltak a háttérben, s elsősorban nem a másokkal szembeni agresszivitás, hanem a céltalan dührohamok voltak azok, amelyek kiváltották a(z) – önmagukat a helyzetben tehetetlennek érző – felnőttekből azt, hogy rendőrségi bejelentést tegyenek. Az ügyeket részletesebben elemezve az is látszik, hogy ezek az esetek a kevésbé képzett gyermekvédelmi szakembereknél fordultak elő. A tapasztalt és képzett gyermekvédelmi dolgozóknak ugyanis egy őrzőngő vagy agresszív gyermekkorúval szembeni fellépés alkalmával nem a rendőri intézkedés és a feljelentés merül fel megoldásként.

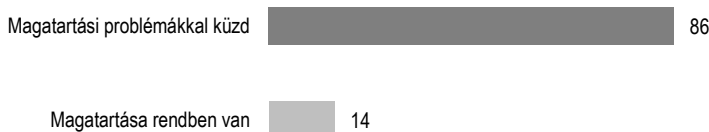
A vizsgált ügyek kb. négyötöd részében volt arra vonatkozó adat a bűnügyi iratok között (tanúvallomások, jegyzőkönyvek, környezettanulmányban található adatok vagy gyermekvédelmi-gyámügyi iratok), amely arra utal, hogy milyen származású a fiatal, tartozik-e etnikumhoz. Azon ügyek között, amelyekben erre vonatkozó adatot találtunk, a fiatalok kétharmad részt roma származásúak voltak. Korábbi felmérésekből és jelentésekből ismert, hogy a gyermek- és lakásotthonokban is jóval meghaladja a roma gyerekek aránya a lakossági arányukat, sőt összességében is az állami intézményekben élő gyerekek nagyobb része roma származású, mint ahogyan azt is tudjuk, hogy a roma gyerekek és fiatalok gyakrabban veszélyeztetettebbek, mint nem roma társaik. Az adat nem meglepő, csupán megerősíti a társadalmi kirekesztettségre és a hátrányos helyzetre adott hiányos, kevésbé funkcionális társadalmi válaszok által okozott drámai helyzetet.

A mintában lévő elkövetők 42 százaléka sokat hiányzik az iskolából igazolatlanul. Ez arra utal, hogy az iskolai életük, a tanulmányaik és a kortárskapcsolataik is nagymértékben terheltek lehetnek. 40 százalékuk nem az életkorának megfelelő osztályba jár, ahhoz képest legalább 2 évvel le van maradva. Mindössze az elkövető fiatalok 13 százaléka esetében volt előzmény nélküli a tettük, háromnegyedük esetében volt előzménye a bűncselekménynek. 17 százalékuk már büntetve is volt.

A bűnügyi iratokból is visszafejthetően az elkövető kiskorúak 86 százaléka magatartási problémákkal küzd (2. ábra).

41 százalékuk saját kortárscsoportjában perifériára szorul (3. ábra).

2. számú ábra: A magatartási problémákkal küzdő elkövetők az összes vizsgált elkövető arányában (%)

3. számú ábra: A kortárscsoporttal problémás viszonyt ápoló elkövetők az összes vizsgált elkövető arányában (%)

Az elkövető fiatalokra nem jellemző a testi fogyatékoság, azonban értelmileg egyharmaduk (32%) valamilyen mértékben akadályozott, 55 százalékuk diagnosztizált pszichiátriai problémával küzd, egyharmad részük (33%) gyógyszert is szed.

A helyzetet tovább árnyalja, hogy az elkövető fiatalok 14 százaléka egyértelműen valamilyen tudatmódosító szer, vagy a függést okozó szerfogyasztás hiánya miatti sóvárgás hatása alatt követte el a bűncselekményt (9% drog, 5% alkohol). A veszélyeztetett, halmozottan hátrányos fiatalok körében a fizikai függőséget okozó legális és illegális tudatmódosító szerek használata is kiemelkedően magas. Látható, hogy a szerhasználat tovább növeli a hasonló bűncselekmények elkövetésének esélyét, ezzel további, kumulatív jelentkező hátrányok tömegét vonja maga után.

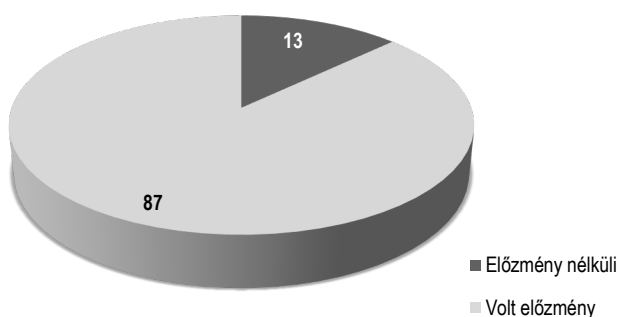
A kirajzolódó képből, a kapott arányokból világosan látszik, hogy az érintett elkövető gyermekek és fiatalok, akik tanáraikkal, nevelőikkel szemben erőszakosan viselkednek, a halmozottan hátrányos helyzetű és mentálhigiénésen rossz állapotban levők közül kerülnek ki, s mind az oktatás és a tanulás, mind pedig a szociális készségek területén komoly hiányosságaik, sérüléseik és elmaradásaik vannak. Bár az adatok és az eredmény közel sem nevezhető meglepőnek, drámai képet fest arról, milyen eszköztelen a gyermekvédelem és a közoktatás az igazán veszélyeztetett és sokszorosan terhelt gyermekek, fiatalok kezelésében.

A közfeladatot ellátó személyekkel szemben erőszakosan fellépő fiatalok 14 százalékának az iratok szerint is igazoltan volt korábban legalább egy alkalommal öngyilkossági kísérlete. Ez a kimagasló arány arról tanúskodik, hogy ezek a gyermekek, fiatalok sokszor olyanmilyra kilátástalan helyzetben érzik magukat, amely körülmények között elutasítják az életet, vagy a legszélsőségebb segélykiáltással próbálják jelezni teljes elkeseredettségüket. Szignifikáns összefüggés mutatható ki az öngyilkossági kísérlet és a sértettől való bocsánatkérés-változók között: az öngyilkossági kísérletet elkövető fiatalok jellemzően nem kértek bocsánatot az általuk megtámadott felnőttől erőszakos tettük miatt (Fisher-teszt), szemben azokkal, akiknek nem volt hasonló autoagresszív megnyilvánulásuk. Magyarázható ez az elkeseredettségük mértékével, s azzal a magárahagyatottság érzéssel, amelyet egyszemélyes drámájukban ezek a gyermekek, fiatalok megélnék.

Az összes általunk vizsgált eset kétharmad részében (65%) tett a fiatal beismerő vallomást az eljárás során, egyharmaduk bocsánatot is kért a sértettől. Ezekben az esetekben az elkövetett cselekmény dühkitörés során következett be, vagy olyan beszűkült tudatállapotban, amelyről a gyermek/fiatal később képes volt belátni, hogy tette helytelen és indokolatlan volt a sértetre nézve.

Összességében, az elkövetők túlnyomó részének nem előzmény nélküli az erőszakossága, volt korábban ennek detektálható előzménye a bűnügyi iratok alapján. (4. ábra)

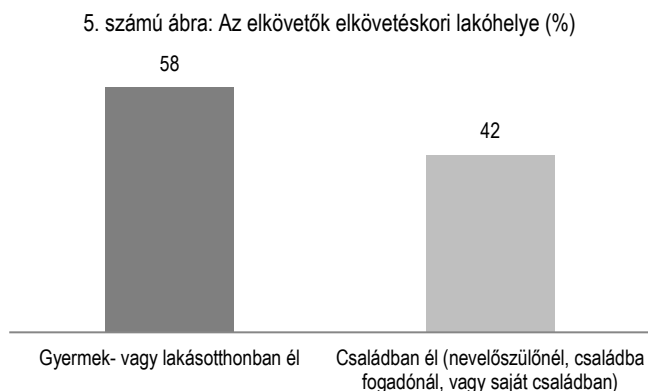
4. számú ábra: Az elkövető gyermekek/fiatalok előéletében történt erőszakos cselekmények lenyomatának aránya (%)

Az elkövetők származási családjára, környezetére és lakóhelyére vonatkozó adatok

Megdöbbenő adat, hogy a vizsgált elkövetők 58 százaléka él szakellátásban – gyermekotthonban (34%) vagy lakásotthonban (24%) –, azaz közel az elkövető gyermekek/fiatalok kétharmada él állami gondoskodásban, szakellátásban (5.

ábra). Az otthonukban élő elkövetők több mint fele kirekesztett, rossz infrastruktúráis körülmények közötti, szegregátumban lévő fiatal (az összes elkövető gyermek/fiatal 17%-a). Ez azt jelenti, hogy a terheltek háromnegyed része olyan környezetben nevelkedik, amelyek önmagában súlyosan veszélyeztető tényezőként értékelhetők. Ennek tudatában kijelenthetjük, hogy a közfeladatot ellátó személyek sérelmére okozott erőszakos cselekmények számát és arányát egy, a gyermekek veszélyeztetettségét mutató mérőszámként is értelmezhetjük: azok a gyermekek és fiatalok, akik e bűncselekmény elkövetőivé válnak, jellemzően a gyermektársadalom legkiszolgáltatottabb és leginkább magukra hagyott tagjai. A fiatalok 44 százalékának lakhatási körülményei gyermekkorukban sűrűn (3 vagy több alkalommal) változott, a stabilitás nem volt jellemző.

Szüleik jellemzően fiatal korban vállaltak gyermeket. Az esetek valamivel több mint egyharmadában találtunk adatot a szülők iskolázottságára, ezek több mint négyötöd részében a szülők legmagasabb iskolai végzettsége maximum az általános iskola 8 osztálya. Feltételezhető tehát, hogy az elkövetővé vált gyermekek túlnyomó többségének szülei jelentősen aluliskolázottak a teljes lakosság iskolázottságához képest.

Vizsgáltuk továbbá, hogy a származási családban volt-e büntetett személy. Erre vonatkozó adatot az iratokban mindössze az esetek 55 százalékában találtunk, ezek felében a családtagok közül legalább egy büntetett előéletű volt.

Családon belüli erőszakról a vizsgált esetek 56 százalékában kaptunk információt, s ezeknek a kétharmad részében történt a szülők között, vagy a szülők és gyermekük között rendszeres bántalmazás. A családon belüli erőszak hatásai és következményei között számtalan kutatás (lásd például VIRÁG, 2005) által bizonyított az összefüggés az azt elszenvető általi későbbi erőszakos cselekedetekkel. Jelen kutatás csak megerősíteni tudja mindezt a tapasztalatot.

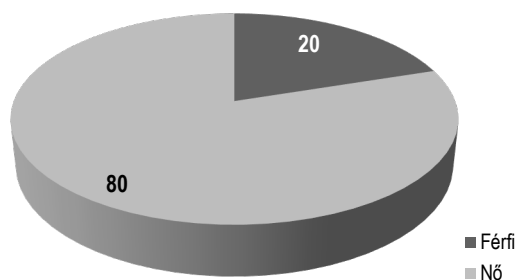
A szülők körében a szerhasználatról a vizsgált esetek valamivel kevesebb mint felében (48%) szerepelt adat. Ezen esetek közel kétharmad részében derült ki, hogy a szülők közül legalább az egyik valamilyen tudatmódosító szert használ visszaélészerűen.

A gyermekvédelmi intézkedések tekintetében azt láthatjuk a kutatásból, hogy a vizsgált esetek háromnegyed részében történt valamiféle gyermekvédelmi intézkedés. Az elkövetővé vált gyermekek, fiatalok 60 százalékát korábban kiemelték a családból. Az esetek mindössze 12 százalékában nem történt a bűncselekmény előtt semmiféle gyermekvédelmi beavatkozás.

A sértettek jellemzői

A sértettek, vagyis a megtámadott közfeladatot ellátó felnőttek 80 százaléka nő, életkoruk nem jellemző, 21-68 éves kor közöttiek (6. ábra). Az azonban, hogy az elkövetők négyötöde fiú (1. ábra), az áldozatok négyötöde pedig nő, felveti a kérdést, hogy ez a bűncselekmény mennyiben értelmezhető a nők elleni erőszak részeként. És bár jelen kutatásban nem kívánunk genderkérdéseket taglalni, illetve a nők elleni erőszak részeként tárgyalni a kutatott jelenséget, nem megkerülhető annak említése, hogy sem az elkövetők, sem az áldozatok tekintetében nem tekinthetünk el a nemek szerinti hovatartozástól ezen arányok tükrében. Megállapítható, hogy e bűncselekmény vonatkozásában is jellemző a férfiak (fiúk) általi és a nők sérelmére való elkövetés. Ennek nyilvánvalóan egyik oka az, hogy a gyermekekkel foglalkozó közfeladatot ellátó személyek túlnyomó része nő, de ez önmagában nem magyarázza meg ezeket az arányokat. Azonban ennek mélyebb elemzése jelen kutatásnak nem tárgya.

6. számú ábra: A sértett közfeladatot ellátó személyek nemek szerinti megoszlása (%)

A sértettek foglalkozásukat tekintve 47 százalékban gyermekotthonban vagy lakásotthonban dolgozó nevelők, gyermekfelügyelők. 42 százalékuk pedagógus, 10 százalékuk iskolaőr, vagy az iskola portása.

A cselekmény helyszíne egyenlően oszlik meg szakellátási és közoktatási intézmény között. Nem beszélhetünk tehát különbségről a szerint, mely intézményben gyakoribb a vizsgált elkövetés.

Az eljárást 69 százalékban a sértett kezdeményezte, tehát az a személy, aki ellen a büntetni rendelt atrocitás történt.

Ez azt mutatja, hogy a sérelmet elszenvedő felnőtt az esetek nagy részében kívánta az ellene erőszakosan fellépő kiskorú büntetőtörvény szerinti megbüntetését, amelynek oka elsődlegesen abban jelölhető meg, hogy a bántalmazó helyzetben – vélhetően annak rendszeressége folytán – tehetetlennek és kiszolgáltatottnak érezte magát. Mindez a szociális és gyermekvédelmi ellátórendszer hiányosságainak tüneteként értékelhető.

A kerekasztal-beszélgetés tanulságai¹⁷

Ebben a részben a gyermekvédelemben dolgozó szakemberekkel készült műhelybeszélgetés főbb állításait és témáit ismertetjük. Az állítások öt, évtizedek óta a gyermekvédelmi szakellátásban, terepen dolgozó, elismert és szaktekin-téllyel bíró kollégák tapasztalatain, meglátásain alapulnak.

Az ügyek áttekintése során megerősödött bennünk az a szakmai berkekben egyébként közkeletű vélekedés, hogy az elmúlt évtizedekben jelentősen romlott a helyzet a szakellátásban, a gyermekotthonokban, ami szignifikáns szerepet játszott a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekmények elkövetésében.

A szakértők több gócpontot is kiemeltek, amelyek magyarázóértékkel bírnak a jelenség kapcsán. A legfontosabb az volt, hogy valójában a kérdés nem szűkíthető le sem a szakemberhiányra, sem pedig – önmagában – a gyermekekben rejlő problémákra. Mindkét szegmens tekintetében nagyon aggasztóak a körülmények.

A szakértők megegyeztek abban, hogy a gyermekotthonokba bekerülők állapota érezhetően rosszabb, mint néhány évtizeddel ezelőtt volt. Az egyik ok az – aminek elméletileg éppen pozitív változást kellett volna indukálnia –, hogy a gyermekeket több idő elteltével emelik ki a veszélyeztető családjukból. A gyermekvédelmi törvény alapvető koncepciója ugyanis az volt, hogy minél kevesebben kerüljenek nagy, személytelen gyermekvédelmi intézményekbe, amelyek csak korlátozott mértékben készítik fel a gondozottakat a valós életre.

¹⁷ *A gyermekotthonban, az iskolában elkövetett közfeladatot ellátó személy elleni erőszak okainak és szociológiai hátterének vizsgálata.* Szakmai kerekasztal-beszélgetés gyermekvédelmi szakemberek részvételével. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2024. október 24.

Így azonban az ellátottak életében megszűnt a kontinuitás, ma már szinte elképzelhetetlen, hogy valaki kisgyermekkorától kezdve egészen a nagykorúság eléréséig egy intézményben éljen, holott ennek megvoltak az előnyei.

A gyermekvédelmi szabályozás célja a kastélyjellegű, nagy létszámot befogadó gyermekotthonok lebontása és kisebb, lakásotthon-típusú intézmények létrehozása volt, amelyben családias légkörben nőhet(né)nek fel a gondozottak. Ezek az intézmények azonban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket és elvárásokat; noha kezdetben nagyon „idilli” kép alakult ki róluk.

A lakásotthon típusú intézetek nyugaton a hazai viszonyokhoz képest egészen másképp működnek, mind felszereltségüket, mind humán erőforrásukat tekintve. Magyarországon – a szakemberek elmondása szerint – azonban nem(csak) az okozza a problémát, hogy *„a két autó, az úszómedence hiányzik, hanem az, hogy konkrétan nincsen egy pingpongasztal vagy egy tágasabb tér, ahol ezek a gyerekek le tudnák vezetni a feszültséget”*. A nagyobb gyermekotthonok általában rendelkeztek sportpályával, tornateremmel, ami lényegesen nagyobb mozgásteret biztosított a gondozottak számára. A lakásotthonok helyzetét azonban leginkább az nehezíti, hogy jellemzően egy felügyelő van jelen egy idősávban, aki – szerencsés esetben – nem dolgozik többet 12 óránál, de előfordul a 24 órás szolgálat is, és összesen ketten váltják egymást. Eredetileg az volt az elképzelés, hogy a lakásotthonokban ún. külön háztartási személyzet is lesz, de végül egy-egy nevelő vagy gyerekfelügyelő kénytelen ellátni az összes feladatot a gondozottak körül. Így a konfliktusok sokszor a legegyszerűbbnek tűnő egymásnak feszülésekből alakulnak ki, mert a felnőtt ilyen túlfeszített állapotban *„nem tudja megsimogatni a gyerek fejét, amikor az rávicsorog”*. Külön problémát okoz, hogy a dolgozók legnagyobb része (ma is) alulfizetett, az időbeosztás pedig nagyon megterhelő. Ha nem „szent örült” a gyermekvédelmi szakember, aki erre tette fel a teljes életét (ami a dolgozók 5%-át teszi ki), akkor ez szükségszerűen ahhoz vezet, hogy a konfliktusok eskalálódnak.

A kisméretű lakásotthonok esetében problematikus az is, hogy kevés lehetőség van egyfajta tartós attitűd/szemlélet kialakítására. Egy nagyobb intézményben uralkodóvá válhat egy általános értelemben vett pozitív felfogás, ami elvezethet oda is, hogy a gyermek egy kielezett helyzetben a nevelő mellé áll. Ez sajátja lehet a javítóintézeteknek vagy akár az országos speciális gyermekotthonoknak is, de kisebb intézményekben ezt szinte lehetetlen megvalósítani, hiszen ehhez legalább 2 év, és egy stabil, összeszokott gárda kell(ene). A fluktuáció azonban olyan mértékű, hogy ez gyakorlatilag esélytelen. Valódi szakember nagyon kevés van, aminek gazdasági és politikai okai is vannak; ráadásul a nevelőtanár-képzés is hiányzik a rendszer egészéből.

A fentiekben leírtakhoz hozzátartozik, hogy a gyermekvédelem prioritásai a tekintetben is megváltoztak, hogy az elmúlt években a rendszer a nevelőszülőnél történő elhelyezést szorgalmazza. Hivatásos nevelőszülő azonban kevés van. A nevelőszülők felkészültsége szintén hagy kívánnivalót maga után, a gyermekvédelemben dolgozók „megélhetési nevelőszülőkről” beszélnek esetükben. A problémás gyerekekkel sok esetben nem tudnak mit kezdeni. A lakásotthonokban/gyermekeotthonokban „lecsapódó” gyermekek viszont már többszörösen sérültek, hiszen döntően azok jelennek meg a gyermekvédelemnek ezen szegmensében, akiket a saját szülei nem tudtak vagy nem kívántak nevelni, akiknek a rokonságában nem találtak megfelelő gondozót, és akiktől már egy (vagy akár több) nevelőszülő is „meg akart szabadulni”. A bekerülő gyerekek nagyon rossz állapotban vannak, sokszorosan át kellett élniük a „nincs szükség rád”, „nem tudunk veled mit kezdeni” érzését; amit nehezít az a körülmény is, hogy egy 15 éves gyermek jellemzően már szabadabb életterre vágyik, márpedig a lakásotthonok általában program és effektív mozgástér nélküliek, és a gyermekek részben be is vannak zárva. A lakásotthonokban a szökés sokszor mint feszültséget levezető szelep jelenik meg.

A gyermekvédelmi szakemberek szerint a probléma a tanárok, nevelők elleni erőszak vonatkozásában az, hogy amikor elindul egy ilyen típusú viselkedés és megjelenik az agresszió mint megoldási mód, akkor ez mintává válhat. Ha nincs egy olyan szakmai csapat, aki ennek gátat tud szabni, akkor ez újra és újra megtörténik. Ezekben az esetekben már szinte indifferens az is, hogy kihívják-e a rendőrséget. Ez a negatív mintaképződés jól nyomon követhető bizonyos intézményeknél: van olyan gyermekotthon, ahol ez a bántalmazó viselkedésmód a '90-es évek óta szinte a falak közé ivódott: olyan mintha a *genius loci* működne.

A szakemberek a megelőzés relevanciáját hangsúlyozták. Bár alapvető kérdésnek tűnhet, mégis sokszor azon áll vagy bukik a pedagógusok elleni erőszak megjelenése, hogy van-e tisztelet a felnőtt iránt; képes-e a nevelő elérni, hogy felnézzenek rá, ami szorosan összefügg azzal, hogy a pedagógus/nevelő mennyire felkészült, a tehetetlenség ugyanis legtöbbször a felkészületlenségből, inkompetenciából fakad. Ahogyan az a vizsgálatból is kiderült, általában a kevésbé képzett gyerekefelügyelők válnak sértetté, ami abból is ered, hogy alig van már nevelő a rendszerben. Jellemzően egy intézetben egy képzett nevelő van – aki szerencsés esetben már legalább a főiskolát elkezdte – a többiek döntően képesítés nélküliek. A gyerekefelügyelő pedig valójában keresi a helyét/szerepét a rendszerben: gyakran a gyerekekkel partneri helyzetbe kényszerülnek, emiatt az irántuk való tisztelet végképp elvész. A gyerekefelügyelő

az, akinek főznie kell, ő az, aki el kell hogy intézze a praktikus teendőket, egyzersmind neki kellene a gyermek lelkével is foglalkoznia. Az iskolában egy tanár a tekintetben van helyzeti előnyben, hogy olyan feladata van, ami valamiféle tiszteletet mégiscsak kivált; a gyermekfelügyelőnek sem státusza, sem kiemelt feladata nincsen.

Az intézményi, rendszerbeli problémák mellett azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a *gyermekek viselkedésében* megjelenő változásokat sem. Ahogyan az egyik résztvevő több ízben is kiemelte: *„nem rossz gyerekekről van szó, de rengeteg sérelmük van a világgal szemben”*. A gyerekek között sok olyan van, aki kimondottan tehetséges, ügyes lenne, de olyan közegben éltek, ahol ezt nem tudták kibontakoztatni – és talán éppen ez az egyik oka annak, hogy tehetetlensége miatt, frusztrációja okán „út-vág”. A gyermekek – részben a nevelői háttér már említett gyakori megváltozása miatt – nagyon rossz állapotban vannak. Azonban a „gyermekanyag” állapotváltozása több tényezőnek tudható be, illetőleg a „tünetek”/markerek is széles spektrumon mozognak.

A generációváltások következményei a gyermekvédelem rendszerében is érzékelhetők. A most felnövő korosztályokra nagyon jellemző „a most azonnal akarom” attitűd, ami az aktákból is kiderült. Ehhez adódik a fentebb elemzett tekintélyvesztés, ami sok esetben személyes szinten jelenik meg, és akár konkrét erőszakos magatartásban is testet ölthet. Ugyanakkor általánosságban is igaz, hogy a felnőtt társadalomnak nincs tekintélye a gyermekek szemében. A fiatalok nem látnak olyan fórumokat, ahol emberek leülnek álláspontokat ütköztetni, érvelnek, majd megoldást találnak, konszenzusra jutnak. Gyakorlatilag nincs olyan politikai vagy társadalmi szintér, ahol az emberek azért folytatnak kulturált és konstruktív vitát, hogy a legkisebb közös többszöröst megtalálják. Ha viszont nincs felnőtt minta, nehezen várható el a gyerekektől/fiataloktól, hogy maguk alakítsanak ki konszenzusereső, produktív, békés kommunikációt. Ráadásul ez olyan alapokkal találkozunk, ahol a neveltek az agresszív megoldási módokat hozzák otthonról is; ezt építik be, mert nincsen más; és a pillanatnyi, rövid távú megoldás számukra az egyetlen helyzetkezelési módszer.

Tudvalevőleg a gyermekekre a reklámok és a „elektronikai eszközök” is negatívan hatnak, ami az erőszak mellett túlfűtött szexualitást is generál. Ahogyan az a vizsgálatban is megjelent, a fiatalok körében a szexualitás nagyon hamar „felbukkan”. Van, hogy a családjukban a szemük előtt zajlik a családtagok nemi élete, de gyakoribb az, hogy hiányzik a kontroll a tekintetben, hogy mit néz a tévében vagy a TikTokon. Így folyamatosan átszexualizált ingerek érik őket. Emiatt nem ritka, hogy már a 10 éves fiúgyerek elkezd a nála kisebb

lányt vagy esetleg akár fiút is zaklatni; de lehetett találkozni a szakellátásban 12 éves szifiliszos gyermekkel is.

A problémaskála másik oldalán megjelennek a nagyon súlyos pszichés betegségek is, a magatartászavarokon kívül ugyanis sok esetben komoly pszichés problémákban, pszichiátriai betegségekben is érintettek a fiatalok. Gyakran olyan gyerekek kerülnek be a rendszerbe, akikkel rengeteg gond van, és a neveltet négy rendőr hozza be kettő helyett, lábbilincssel. Ilyenkor a fogadó lakásotthonban, gyermekotthonban teljes mértékben megalapozott a félelem, hogy mit kezdjenek az újonnan érkezővel, és hogy a pszichés betegségekkel, függőségekkel küzdő, súlyosan veszélyeztetett gyermek hogyan teszi tönkre a már ott lévő nyolc-tíz fiatal életét. Ráadásul a már ott élő, egyébként is számos traumát elszenvedő 12-13 éves gyermek ezektől a sokszorosan problémás kamaszoktól még súlyosabban traumatizálódik.

Tetézi a problémát, hogy nagyon kevés a gyermekpszichiáter országos szinten is, de abban a ritka esetben, ahol esetleg mégis találkozik a gondozott az orvossal, ott is leggyakrabban pusztán a gyógyszerfelírásra szorítkozik a kezelés, amit aztán a gyermek sok esetben kihagyásokkal, ad hoc módon szed. Ezek a gyógyszerek szoros terápiás helyzetben akár hatékonyak is lehetnének (ezt nem tudjuk), de ebben a formában, önmagukban biztos, hogy nem jelentenek megoldást; eshetőleges szedésük esetén pedig végképp nem. Ugyanakkor maga a gyermekvédelem sincsen semmilyen szempontból felkészülve a pszichésen erősen terhelt gyermekek befogadására: ugyanis nincsen olyan intézmény, ami erre készen állna, amely ennek a profilnak eleget tenne. Hosszú évtizedek óta mondják a szakemberek, hogy speciális intézményre lenne szükség, ahol a pszichiátriai esetnek számító gyermekeket biztonságosan el lehetne helyezni, de ilyen intézet nincsen. Abban az esetben ugyanis, ha ez a betegség/tünetegyüttes magatartászavarral is párosul – márpedig leggyakrabban párosul – akkor az egyenes út a nyílt konfliktusokhoz, ad absurdum az erőszakos bűncselekmények elkövetéséhez.

Így – fonák módon –, ahogyan azt már fentebb említettük, a gyermekotthonok/lakásotthonok túlélését éppen a szökések szolgálják. Vitathatatlanul sok a szökésben lévő gyermek, de valójában ez teszi életképessé a rendszert. A szökésnek/távollétnek ugyanakkor egy másik aspektusa sem elhanyagolható: a valóságban ugyanis számos távollét nem valódi szökés. A fiatal gyakran csak elmegy néhány órára, drogozik, falcol, de aztán visszatér az otthonba. Amennyiben a gyermek az előírthoz képest akár pár perccel később ér vissza, az eltűnést jelenteni kell. Így az idő ismételten nem a gyermekekre fordítódik, hanem a – sok esetben teljesen felesleges – adminisztrációra.

A felnőtt ellen irányuló erőszakos szituációkban a nevelő/pedagógus bántalmazása mellett a kortársbántalmazás típusosan szintén megjelenik¹⁸, például dühroham esetében, amikor az elkövető magatartása kontrollálatlan.

Minőségi különbségek azonban vannak, és az alkalmazott erőszak jellege sem azonos az egyes társadalmi rétegekben. A középosztályban nagyon sok indulat és agresszió áthelyeződött az online térbe. De „*például a gyerekek Lyukóbányán még mindig a borosüveggel verik fejbe a másikat*”, s ezek a fizikai bántalmazások jóval gyakrabban kerülnek a hatóságok látókörébe. Ugyanakkor – személyes percepciókon túl is – érzékelhető, hogy élesebbé vált az „egymás el nem fogadása”. Sokkal több lett a bántalmazás. Talán még kifejezőbb, ha a bántás kifejezést használjuk, ami egyáltalán nem ritka a rendezett körülmények között élők körében sem. A bentlakásos intézmény elviselése nehéz a gyermekek számára, ugyanakkor lehet a történetnek pozitív oldala is: amikor ez az igen speciális, zárt közeg sok szempontból kevésbé erőszakos, mint például a korábbi iskolájuk, ahol állandó volt a bántalmazás.

A felnőtt bántalmazása azt jelzi, hogy a fiatal számára a felnőtt – legyen az nevelő, gyermekfelügyelő vagy pedagógus – nem képvisel tekintélyt, semmiel sem tartja többre, mint egy kortársát. Van, amikor az erőszak egy konkrét személy ellen irányul és a cselekmény maga is célirányos és egyszeri, de gyakoribb, hogy a bántalmazó azt meri megütni, fizikailag bántalmazni, akit korábban „köpködött” vagy verbálisan abuzálta. Vagyis a bűncselekmények korántsem előzmény nélküliek.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a gyermekek általában azokat a felnőtteket tisztelik, akik határozottan és világosan kijelölik a határokat. Akik foglalkoznak velük, lehet rájuk számítani, de azt is pontosan tudják, hogy meddig mehetnek el náluk. Nem azok a felnőttek a népszerűek, akik apró ajándékokkal akarják „lekenyerezni” a gyerekeket, viszont krízis esetén elérhetők, hanem éppen az ellenkezője: a határozott nevelési elveket valló, kiszámítható, ugyanakkor szeretetteljes nevelők. Ez utóbbi típus jellemzően kevésbé is kerül sértetti helyzetbe.

A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak másik típusa – amire már szintén történt utalás – az, amikor a súlyos pszichés problémákkal/betegséggel küzdő gyermek támad rá a felnőttre, mert nem tudja kontrollálni magát. Ilyenkor a tettét gyakran azonnal meg is bánja, de nem ura a cselekedeteinek. A

¹⁸ A kortársbántalmazás nem új keletű jelenség. Kerezsi Klára és Kó József kutatásából kiderül, hogy a budapesti fiúk (n=1000) 50 százaléka volt érintett elkövetőként vagy sértettként, esetleg mindkét szerepben kortársbántalmazásban. (KEREZSI – KÓ, 2013)

pszichés problémák kérdéskörében azonban a rendszer gyakorta zsákutcába jut, hiszen bár az elkövető bűncselekményének a mozgatórugója éppen a mentális problémája, beszámítási képességének korlátozott voltát szinte soha nem mondja ki a szakértő.

Rendszerszintű problémaként jelenik meg a szakemberek bizonytalansága a tekintetben, hogy az új bántalmazási protokoll rengeteg bűncselekményt/feljelentést generálhat. Alapvető kérdések nincsenek tisztázva, például: Ha egy pszichésen sérült gyerek üt, be kell-e jelenteni? Ha valaki biztonsági elkülönítőbe kerül, és ott üt, rúg, vág, akkor őt fel kell-e jelenteni? Mi lesz a határ? Azal, hogy egyre több feljelentést generálunk, a gyermek körül is egyre több lesz a probléma. Ebben a kontextusban merül fel az eljárások hosszának a kérdése. Ha az intézmény – feltehetően hosszas megfontolás és súlyos előzményeket követően – úgy dönt, hogy büntetőeljárást kezdeményez, ennek akkor lenne nevelő hatása, ha az elkövetéshez képest viszonylag rövid időn belül döntés születne a szankcióról. Ha viszont az eljárás elhúzódik, akkor a fiataloknál a jogkövetkezménynek sem lesz elrettentő ereje.

Összegzés

Az utóbbi években egyre nagyobb figyelmet kapnak a gyermekotthonokban és iskolákban tapasztalható, a gyermekek oktatását, felügyeletét, nevelését ellátó szakemberek (tanárok, gyermekfelügyelők, nevelők, iskolaőrök stb.) elleni bántalmazások. A két helyszínen elkövetői köre sok esetben egybeesik, mert az iskolai atrocitások jelentős része olyan diákok részéről történik, akik állami gondoskodásban – gyermekotthonban, lakásotthonban vagy nevelőszülőknél – nevelkednek. Kutatásunk célul tűzte a konfliktushelyzetek, valamint az elkövetők és a sértettek jellemzőinek tipizálását, valamint a gyermekvédelmi bentlakásos intézmények közötti különbségek feltérképezését.

Aktavizsgálat módszerével 83 olyan, 2022–2023. évben jogerősen lezárult közfeladatot ellátó személy elleni erőszak deliktum bűnügyi iratait dolgoztuk fel, amelyben a gyermek- vagy fiatakorú elkövető gyermek- vagy lakásotthonban, javítóintézetben, illetve iskolában valósította meg a bűncselekményt. Összesen 103 elkövető 121 elkövetése került a mintába. A kirajzolódó képből világosan látszik, hogy az elkövetőket a halmozottan hátrányos helyzet és a rendkívül rossz mentálhigiénés állapot jellemzi. Mind az oktatás és a tanulás terén, mind pedig a szociális készségek vonatkozásában komoly hiányosságaik, sérüléseik és elmaradásaik vannak. 55 százalékuk diagnosztizált mentális problémával – tipikusan értelmi akadályozottsággal és/vagy ADHD-val – küzd.

Gyakori a többszörös évismétlés, iskolakerülés, szökés és szerhasználat. Az elkövetők túlnyomó többségének (87%) nem előzmény nélküli az erőszakossága, bár a büntetőjogi felelősségre vonásuk akár életkoruk, akár a feljelentés hiánya miatt elmaradt. Drámai képet kaptunk arról, mennyire eszköztelen a gyermekvédelem és a közoktatás az igazán veszélyeztetett és sokszorososan terhelt gyermekek, fiatalok kezelésében. Az elkövetők háromnegyed része olyan környezetben nevelkedett, amelyek önmagukban is súlyosan veszélyeztető tényezőként értékelhetőek (aluliskolázott, munkanélküli, kriminális, szerfogyasztó családtagok). Ennek tudatában kijelenthetjük, hogy a gyermekekkel foglalkozó szakemberek sérelmére okozott erőszakos cselekmények számát és arányát egy, a gyermekek veszélyeztetettségét mutató mérőszámként is értelmezhetjük: azok a gyermekek és fiatalok, akik e bűncselekmény elkövetőivé válnak, jellemzően a gyermektársadalom legkiszolgáltatottabb és leginkább magukra hagyott tagjai.

Vizsgálatunk releváns aspektusa volt a sértettek vizsgálata is. A sértettek foglalkozásukat tekintve 47 százalékban gyermek- vagy lakásotthonban dolgozó nevelők és gyermekfelügyelők, 42 százalékuk volt tanár, 10 százalékuk iskolaőr vagy az iskola portása. A cselekmény helyszíne tekintetében nincs különbség aszerint, hogy melyik típusú intézményben gyakoribb a vizsgált bűncselekmény. Az esetek nagy részében a sérelmet elszenvedő felnőtt tett feljelentést, azonban kiderült, hogy az agresszivitás az adott gyermek részéről már sokadszor fordult elő, ezért a sértett tehetetlennek és kiszolgáltatottnak élte meg helyzetét. Ugyanakkor kutatási eredményeinkből az is kitűnt, hogy a gyermekekkel foglalkozó szakemberek közül az alacsonyabb szintű végzettséggel és szakképzettséggel rendelkezők váltak inkább bántalmazás áldozatává.

A vizsgálat alapján több következtetés vonható le. Elsődlegesen az, hogy a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekménye – akár az iskolában, akár a gyermekotthonokban (szakellátásban) történik – korántsem értelmezhető önmagában: az értelmezés a szakellátás állapotának elemzése mellett társadalmi kitekintést is igényel. A gyermekotthonokban/lakásotthonokban uralkodó körülmények sokat romlottak az elmúlt évtizedekben, amelynek a gazdasági, politikai tényezőkön túlmenően értékrendbeli okai is vannak. Az anómiás állapot ugyanis olyan evidensnek tűnő értékeket is bizonytalanná tesz, amelyek korábban megkérdőjelezhetetlenek voltak. Az össz társadalmi nehézségek és a keretnélküliség pedig hatványozottan megnehezítik mind a szakellátásban élőket, mind az ott dolgozók életét.

A gyermekek agressziós küszöbe – sok fentebb elemzett körülmény miatt – radikálisan alacsonyabb lett, a bekerülő fiatalok egyre több hátránnyal és traumával terheltlen jutnak el a lakásotthonokig, amelynek részbeni oka az, hogy a

gyermekotthonok/lakásotthonok az utóbbi időben már *ultima ratioként* jelentek meg a rendszerben, ami egyúttal azt is jelenti, hogy a bekerülők már több nevelői közeget és nevelési formát voltak kénytelenek meg tapasztalni, amelyek rendre kudarcot vallottak. A sokszorosan sérült gyermekek kezelésére pedig a rendszer – láthatóan – nincsen kellőképpen felkészülve; kiváltképpen akkor nem, ha a szakembergárda is egyre nehezebb helyzetben van: mind mennyiségi, mind minőségi mutatóit tekintve.

A lakásotthon – amely alapvetően felváltotta a nagyobb kastélyjellegű vagy gyermekváros típusú gyermekotthonokat – mint intézményi forma egyébként sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, aminek technikai és humán-erőforrásbeli okai is vannak. A kis létszámú intézetek nem tudnak stabil szemléletet kialakítani, az ott dolgozók nagyon gyakran magukra vannak hagyva, a krízishelyzetek „egyfelnőttes” szituációkban nem, vagy csak nehezen kezelhetők, a nevelő-gyermekefelügyelő arány pedig végképp felborult. A lakásotthonokban a rendelkezésre álló tér is minimális, így a felbukkanó feszültségek egyszerű mozgásbeli formákkal aligha levezethetők.

Ráadásul – ahogyan arra a vizsgálatunk is rámutatott – mind az iskolában, mind a gyermekotthonokban megnőtt azoknak a fiataloknak az aránya, akik a tanulási problémákon túl komoly magatartási zavarokkal is küzdenek, illetőleg pszichológiai/mentális zavarok, hovatovább komoly pszichiátriai betegségek is megjelennek az anamnéziséjükben. A pszichiátriai zavarokkal küzdő gyermekek számára azonban a gyermekvédelmi szakellátás már évtizedek óta képtelen szakszerű intézményrendszert biztosítani.

A közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekményének elszaporodása mögött azonban – a jól megfogalmazható gyakorlati problémák mellett – elvi jellegű kérdések is felvetődnek. Egyrészt – ahogyan arra szintén tettünk utalást a beszámoló elején – az agresszió a társadalom egészében egyre inkább elfogadottá vált; a másik ember bántása (leggyakrabban verbálisan), a durva kommunikáció, a másik negligálása, illetőleg a közöny mindennapi tapasztalatunkká vált, ehhez nem szükséges a hátrányos helyzet, illetőleg a pszichés érintettség sem. Az össz-társadalmi működés durvulása, érzéketlenebbé válása a sokszorosan traumatizált gyermekek, fiatalok körében azonban – vélhetően – nyersebb, manifeszt módon fog megjelenni, mint középosztálybeli társaik körében.

A másik oldalon (szoros összefüggésben a fent leírtakkal) arról sem szabad megfeledkezni, hogy míg korábban egyértelmű(bb)nek tűntek a nevelési elvek, a pedagógus által legitim módon használható eszközrendszer, mára a pedagógiai módszerek mögé is sok kérdőjel került. Hogyan szólhatunk rá a gyermekekre? Milyen fegyelmezési módszert alkalmazhatunk? Milyen módon és mi-

kor nem sértjük meg a gyermek integritását? Megemelhetjük-e a hangunkat, vagy az már durva határátlépés? Nem kérdés, hogy a gyermek érdekeit és lelki integritását mindenképpen szem előtt kell tartani a kommunikáció és (egy különösen kiélezett) együttélés során. Ezt képzési szinten is elvárásnak tekintik a szakemberek, és ezzel az edukációval a javítóintézetek külön foglalkoznak is. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a közfeladatot ellátó személy elleni erőszak bűncselekménye éppen azért lett a nevelőkre, pedagógusokra, gyermekfelügyelőkre is kiterjesztve, mert a felnőttek sok tekintetben eszköztelenné váltak, amikor az integritássértés az ő irányukba történt meg. A gyermekek védelme tehát nem jelentheti azt, hogy a szerepek teljesen elbillennek, és eszköztelenségük okán a felnőttek kerülnek kiszámíthatatlan, alkalmanként akár kiszolgáltatott helyzetbe is. Ahogyan ez az aktákból is kitűnt, a feljelentés nagyon gyakran éppen erről a tehetetlenségről árulkodott.

A vizsgálat egésze tehát többes tanulságot hordozott, nem hagyható figyelmen kívül azonban az az állítás sem, amelyet a kerekasztal-beszélgetés egyik résztvevője a beszélgetés végén idézett fel. Miszerint nem kizárt, hogy száz éve gondolkodunk ezeken a kérdéseken, igyekszünk megtalálni a helyes válaszokat és megoldásokat, de a számokat tekintve az elmúlt száz év során – nagyjában-egészében – mindig körülbelül ugyanannyian éltek és élnek a szakellátás keretein belül. Vagyis a problémák, feszültségek és kérdések lehet, hogy más színezettel bírnak, más ruhát öltenek – de a lényeg valójában hosszú idő óta ugyanaz.

Felhasznált irodalom

- ALBERT J. – BÁLINT B. – KALOCSAI A. (2011): Agresszió Veszprém általános iskoláiban – ahogy az osztályfőnökök látják. *Új Pedagógiai Szemle*, 1–5. szám, 23–49. https://folyoiratok.oh.gov.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2011_1-5_03.pdf
- GYURKÓ Sz. (szerk.) (2024): *Gyermejközi jelentés 2023*. Budapest: Hintalovon Alapítvány. https://hintalovon.hu/wp-content/uploads/2024/05/Hintalovon_Gyermejközi_Jelentes_2023.pdf
- HAJDU G. – SÁSKA G. (szerk.) (2009): *Iskolai veszélyek. Az oktatási jogok biztosának vizsgálata*. Budapest: Oktatási Jogok Biztosának Hivatala. https://www.oktbiztos.hu/ugyek/iskolai_agresszio_jelentes.pdf
- JASKÓNE GÁCSI M. (2020): A 21. század pedagógiai nehézségei. *Researchgate*, november 7. https://www.researchgate.net/publication/345441763_A_21_szazad_pedagogiai_nehezsegei_2020

- KEREZSI K. – KÓ J. (2013): Normasértés vagy jogkövetés: *Fiatalok kriminológiai keresztmetszeti vizsgálata*. Budapest: OKRI–ELTE ÁJK. https://www.academia.edu/22-438545/Normas%C3%A9rt%C3%A9s_vagy_jog%C3%B6vet%C3%A9s_Fiatalok%C3%BA_f%C3%BAk_kriminol%C3%B3giai_vizsg%C3%A1lata
- KÖRMENDI A. – PATAKY N. (2011): Agresszió és szociális információfeldolgozás az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 1–5. szám, 50–54. https://epa.oszk.hu/00000/00035/00145/pdf/EPA00035_upsz_2011_01-05_050-054.pdf
- MIHÁLY I. (2008): Még egyszer az iskolai erőszakról... de most a bántalmazott tanárok szemszögéből. *Világtükör*, 6–7. szám. <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/meg-e egyszer-az-iskolai-eroszakrol-de-most-a-bantalmazott-tanarok-szemszogebol>
- NASUWT (2023): *Behaviour in Schools September 2023*. Birmingham: NASUWT The Teachers' Union. <https://www.nasuwt.org.uk/static/357990da-90f7-4ca4-b63fc3f781c4d851-/Behaviour-in-Schools-Full-Report-September-2023.pdf>
- REINHARDT M. – KÖKÖNYEI Gy. (2009): Tanulási problémák magatartási zavarokkal küzdő gyermekeknél. *Pedagógusképzés*, 7. évf., 2–3. szám, 177–198. <https://doi.org/10.37205/TEL-hun.2009.2-3.08>
- SINKU P. (2014): Hivatalos személy elleni bűncselekmények. In: BUSCH B. (szerk.): *Büntetőjog. Különös Rész*. Budapest: HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, 498–508.
- SZEKSZÁRDI F.-né (1993): A pedagógiai gyakorlat jellegzetes konfliktusai. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8. szám, 95–106. https://mek.oszk.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich-0019/balogh_pedpszich0019.html
- VIRÁG Gy. (szerk.) (2005): *Családi viszonyok. A családon belüli erőszak kriminológiai vizsgálata*. Budapest: CompLex.
- ZSUBRITS A. (2011): Az érem két oldala: gyermekvédelmi átmeneti ellátásban részesülő fiatalok és nevelőik kapcsolatának összetevői. *Új Pedagógiai Szemle*, 61. évf., 1–5. szám, 55–68. https://epa.oszk.hu/00000/00035/00145/pdf/EPA00035_upsz_2011_01-05.pdf